

UDK 371.3:811.163.42'366.54:81'37

Izvorni znanstveni rad

Prihvaćen za tisak: 20. lipnja 2006.

Gramatičko-semantički pristup obradi padeža

*Sanda Lucija Udier, Milvia Gulešić-Machata i Marica
Čilaš-Mikulić*

U ovome je radu predstavljen gramatičko-semantički pristup obradi padeža. Semantički je po tome što se padeži uče tako što je naglasak na njihovu stalnom povezivanju sa značenjem koje imaju, tj. neprestano se povezuju dubinski i površinski padeži. Pristup je gramatički po sljedećemu: jedan po jedan uče se površinski, a ne dubinski padeži; učenici uče koji prijedlozi idu s kojim površinskim padežom; uče se glagolske rekcije. Budući da je hrvatski jezik jedan od jezika s vrlo razvijenom morfologijom, gramatički je pristup u poučavanju nuždan, a unutar njega dalje se što sustavnije obrađuju i uče značenja padeža. Drugim riječima, obje su sastavnice – i gramatička i semantička – jednako važne, a gramatički je pristup okvir semantičkomu.

0. Uvod

Skupine učenika hrvatskoga kao drugoga i stranoga jezika često imaju vrlo heterogen učenički sastav, pogotovo ako je riječ o skupinama koje ga uče u Hrvatskoj. One su heterogene prema različitim kriterijima: prema dobi¹ ili prvom jeziku učenika.² No skupine učenika hrvatskoga kao stranoga jezika heterogene su i prema tome koliko učenici poznaju gramatiku (gramatička pravila) prvoga jezika. Neki se od učenika, počinjući učiti hrvatski jezik, prvi put susreću s učenjem morfološki razvijenoga jezika, a općenito nemaju puno iskustva u učenju stranih jezika i gramatike prvoga jezika. Početak učenja hrvatskoga jezičnoga sustava za takve je učenike zahtjevniji nego

¹Npr. na *Croaticumu* – hrvatskome kao drugom i stranom jeziku na Odsjeku za kroatistiku Filozofskoga fakulteta u Zagrebu, gdje su stečena iskustva na temelju kojih je nastao ovaj rad, učenici hrvatskoga kao drugoga i stranoga jezika imaju obično od 18 do 65 godina. Većina učenika ima između 20 i 30 godina.

²Katkad u grupama prevladavaju učenici kojima je prvi jezik engleski, njemački ili španjolski, ali ima i grupa od 15-ak učenika u kojima je broj prvih jezika deset i više, a često je riječ o jezicima koji nisu ni genetski, ni tipološki, ni kontaktno srodni.

za učenike koji imaju više iskustva u učenju stranih jezika i koji poznaju gramatiku svojega prvoga jezika.

Pojedini stavovi o učenju hrvatskoga jezika kao o učenju teškoga jezika dobiveni su ispitivanjem provedenim upitnikom na *Croaticumu – hrvatskome kao drugom i stranom jeziku* Odsjeka za kroatistiku Filozofskoga fakulteta u Zagrebu. U upitniku su se na engleskome jeziku ispitivali stavovi učenika hrvatskoga jezika o tome je li hrvatski jezik težak, je li teži ili lakši od drugih stranih jezika koje su učili i što u hrvatskome jeziku smatraju najtežim.

Upitnik je ispunilo 26 polaznika triju početnih skupina nakon četiri tjedna učenja, tj. 60 nastavnih sati,³ i to prije učenja akuzativa. Pokazalo se da većina – osamnaest učenika – smatra hrvatski jezik teškim, od toga troje čak jako teškim. Samo ga je jedan učenik smatrao lakim, dok ga je sedmero smatralo ni lakim ni teškim. Većina (18 učenika) smatra hrvatski jezik težim od drugih stranih jezika koje su učili.⁴

Učenicima koji nisu filolozi često je nejasno i apstraktno što su uopće padeži i sklonidba. Nejasnoj slici katkad pridonosi prethodni neodgovarajući pristup obradi padeža kod učenika koji na početni stupanj dolaze s određenim predznanjem, kao i mišljenje da padeže nemaju svi, nego samo neki jezici. Stoga je, kad se počne učiti prvi padež nakon nominativa, učenicima potrebno približiti pojam gramatičke kategorije padeža i kategorijalnih oblika uopće na način koji im je pristupačan, ovisno o njihovu prethodnom iskustvu učenja jezika.

U vrijeme pisanja upitnika nominativ je bio jedini padež koji su učenici znali, ali se o njemu nije govorilo kao o padežu budući da još nije stavljen u suodnos s akuzativom. Indikativno je da su mnogi učenici na pitanje koji dio hrvatskoga jezika smatraju najtežim za učenje navodili gramatičke jedinice koje još nisu bile izravno poučavane, često upravo padeže (“padeže”, “deklinaciju”, “7 padeža!”). Većina ostalih odgovora također se tiče gramatike koja još nije poučavana. To pokazuje da većina učenika, kad počne učiti hrvatski jezik, već ima stav o hrvatskome jeziku kao teškome i o tome da će učenje biti mukotrпно (i) zbog padeža. Nekim se učenicima uloge i morfologija padeža čine teškim, jedva savladivim gradivom, a nerijetko imaju predrasudu da je ono nebitno jer se, smatraju, hrvatski jezik može dobro govoriti i bez poznavanja njegove morfologije. Budući da loša motiva-

³Za to su vrijeme učenici učili sljedeće gramatičke jedinice: prezent glagola biti (potvrđni, niječni i upitni), nominativ jednine i množine imenica *a* i *e* vrste (dugu množinu, nepostojano *a*, sibilizaciju), nominativ posvojnih zamjenica te opisnih i posvojnih pridjeva.

⁴Polaznici koji su ispunili upitnik učili su sljedeće strane jezike: engleski, francuski, talijanski, španjolski, turski, mandarinski, hebrejski, njemački, portugalski, latinski, slovački, švedski i ruski.

cija rezultira lošim uspjehom (Mihaljević-Djigunović 1996, 1998), učenike treba motivirati za učenje padežnoga sustava poučavajući ga kao shvatljivo i primjenjivo gradivo. Važno je naglašavati da je pravilna upotreba padeža zapravo način da se precizno izraze odnosi među riječima u rečenici. Premda može biti komunikacijski prihvatljiv, hrvatski jezik govornika koji nisu savladali padežni sustav često može biti nerazumljiv.

Dubinskim se padežima prvi bavio Charles J. Fillmore (1968). Iscrpnu raščlambu značenja padeža za dva slavenska jezika, ruski i češki, napravili su Laura A. Janda i Steven J. Clancy (2002, 2005). Za hrvatski jezik kao drugi i strani ne postoji detaljna analiza padežnoga sustava kao što postoji za neke druge jezike.

1. Semantički pristup obradi padeža

Učenici relativno lako ovladavaju onim padežnim ulogama koje im se čine logičnima (univerzalnima i onima koje postoje u njihovim prvim jezicima) te onima koje se uklapaju u osnovnu značenjsku sliku pojedinoga padeža. Teže im je shvatljivo da više padeža izražava sličan odnos (npr. kretanje koje se izražava akuzativom i dativom, samo što je kod akuzativa naglasak na kretanju samome, a kod dativa na cilju kretanja). Najteže ovladavaju glagolima uz koje se javljaju pojedini padeži, odnosno glagolskim rekcijama, jer se glagoli najteže mogu značenjski i funkcionalno uklopiti u opću značenjsku sliku pojedinoga padeža.

Na prvi pogled moglo bi se pomisliti da se ta teškoća može riješiti semantičkim pristupom poučavanju padeža. Semantički pristup obradi padeža podrazumijevao bi da se u poučavanju krene ne od površinskih, nego od dubinskih padeža. Dubinski su padeži u jezicima podudarni, tj. univerzalni su. To su npr. vršitelj (agens), trpitelj (pacijens), doživljivač, instrument, izvor, vrijeme, mjesto, cilj. U semantičkome bi se pristupu, dakle, obrađivala značenja koja padeži imaju u rečenici. Može se činiti da bi taj pristup u poučavanju hrvatskoga kao drugoga i stranoga bio najsvrhovitiji jer je konkretan i praktičan. Kad se učenicima (čak i onima koji nemaju predznanja iz hrvatskoga jezika i imaju ukupno vrlo malo znanja o jezicima) padežni sustav predstavlja takvim pristupom, oni ga usvajaju kao konkretnu, praktičnu i upotrebljivu jezičnu činjenicu, za razliku od drugih pristupa (na primjer tradicionalnoga, koji polazi od perspektive izvornih govornika) koji su apstraktniji i podrazumijevaju jezično predznanje i implicitno razumijevanje toga što su padeži i što oni znače. Pokazat ćemo, međutim, na primjeru jednoga dubinskoga padeža – vremena – zašto semantički pristup poučavanju padeža nije najprimjereniji kad je riječ o hrvatskome jeziku kao drugome i stranome.⁵ Dubinski se padež *vrijeme*

⁵Pristup cjelokupnoj jezičnoj nastavi hrvatskoga kao drugoga i stranoga jezika na

ostvaruje u hrvatskome jeziku kao četiri površinska padeža:⁶

(1)

akuzativ: U *subotu* imam rođendan.

lokativ: U *veljači* je hladno.

instrumental: *Vikendom* idemo na selo.

genitiv: Doći ću *sljedeće godine*.

Da bi mogli izraziti vrijeme s obzirom na dane u tjednu, učenici bi trebali usvojiti padežne nastavke površinskoga padeža akuzativa; da bi mogli izraziti vrijeme s obzirom na mjesece, učenici bi trebali usvojiti padežne nastavke površinskoga padeža lokativa; da bi mogli izraziti da se nešto ponavlja u određenom vremenu, učenici bi trebali usvojiti padežne nastavke površinskoga padeža instrumentala. To je mnogo padežnih nastavaka za jedan dubinski padež, tj. za jedno značenje, a neki su nastavci homonimni, što zasigurno ne olakšava učenje po takvoj (semantičkoj) metodi. Vrijeme se izražava i sintagmom imenice i pridjeva u genitivu. Treba napomenuti da se genitiv vremena ne uči na početnom stupnju učenja jer se ne uči pridjevska sklonidba. On se, međutim, pojavljuje u tekstovima i učenicima može zatrebati relativno brzo. Mnogi ga od njih brzo i nauče, pogotovo ženski rod jednine kod kojega je pridjevski nastavak isti kao i imenički (*Vidimo se sljedeće subote*).

Premda se, naravno uz jedan dubinski padež ne bi morali učiti svi površinski, na primjeru izražavanja vremena željelo se pokazati do kojih bi teškoća doveo isključivo semantički pristup učenju padeža: zbog velikoga broja padežnih nastavaka koje bi učenici morali usvojiti da bi naučili jedno značenje – vrijeme – taj bi pristup bio nesvrhovit, a gramatičko se načelo u poučavanju, zapravo, ne bi izbjeglo. To zasigurno ne bi pridonijelo nastojanjima da se hrvatski jezik prikaže kao logičan sustav. Izabrani je primjer – vremensko značenje – jedan od najsloženijih, ali slične bi se teškoće pojavile i kod isključivo semantičkoga pristupa obradi drugih dubinskih padeža, npr. mjesta i cilja.

Iz onoga što je dosad rečeno proizlazi da samo semantički pristup obradi padeža na početnome stupnju učenja hrvatskoga kao stranoga i drugoga

Croaticumu na Filozofskome fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, pa tako i pristup obradi padežnoga sustava, razlikuje se od tradicionalnoga koji slijedi gramatike za izvorne govornike. U nastavi se nastoji razviti pristup koji je prilagođen neizvornim govornicima i njihovoj percepciji hrvatskoga jezika. Početni stupanj na *Croaticumu* obuhvaća 220 sati jezične nastave (što je usporedivo sa stupnjevima A1, A2 i A2+ prema CEF-u). Učenici koji pohađaju semestralnu nastavu na *Croaticumu* tri i pol mjeseca žive u Hrvatskoj.

⁶Površinski su padeži nabrojani redoslijedom kojim ih učenici uče na *Croaticumu* – (N), A, L, (D), I, (G), (V).

jezika nije prikladan. Moguć je, međutim, kod prototipnih značenja gdje se primjenjuje leksički pristup (Balent 2005), tj. kad se poučavaju višечlane jezične jedinice koje se rabe u određenim kontekstima. One studentima trebaju npr. na početku poučavanja, kad se uče rečenice kojima se studenti mogu na hrvatskome predstaviti, iako još ne znaju gramatička pravila prema kojima su nastale te rečenice (npr. *Zovem se...*, *Drago mi je*, *Ja sam iz Nizozemske*, *Imam 30 godina*).

2. Gramatičko-semantički pristup obradi padeža

Učenici mogu bolje shvatiti padežni sustav tako da im se na početku učenja objasni što su to dubinski padeži. Kad se počinje govoriti o padežima, valja reći da je padež zapravo signal (pojavnost, izraz) uloge koju ima neka imenska riječ i koji pokazuje određeni odnos u rečenici. Svaki padež ima određene uloge (a te su uloge zapravo takozvani dubinski padeži). Treba reći koje konkretne uloge ima pojedini padež, kakvo je njihovo značenje, kako se pojedini padež očituje u rečenici (po određenim signalima, kao što su prijedlozi koji mogu dolaziti uz njega i morfološka svojstva imenskih riječi) i po čemu se taj padež može prepoznati. Iz toga logično proizlazi da svaki jezik ima padeže (jer se svakim jezikom, naravno, mogu izraziti odnosi među riječima u rečenici), samo što se oni očituju na različite načine. Tradicionalni pristup obradi padeža koji polazi od upitno-odnosnih zamjenica nije primjeren nastavi hrvatskoga kao drugoga i stranoga jezika. Upitno-odnosne zamjenice u sklonidbenim oblicima (laički poznatije kao padežna pitanja) učenicima se daju u sklopu upitnih rečenica na koje se očekuje odgovor u određenome padežu (*Čemu se veseliš?* *Veselim se izletu*). U nastavi hrvatskoga kao drugoga i stranoga jezika one nisu iskoristive u onom obliku u kojem su iskoristive u nastavi hrvatskoga kao materinskoga jezika jer učenike koji nemaju izvornogovorničku kompetenciju neće navesti da na njih odgovore određenim padežom.

Opći je pristup obradi padeža da se prvo obrade njegove pojedine uloge i značenje (u kontekstu pojedine teme i komunikacijskih situacija koje sadrže nastavni tekstovi, te gramatičkih ciljeva na koje se odnose ti tekstovi). Drugi je korak pokazati po čemu se padež u rečenici može prepoznati, a na kraju se objasni i uvježbava njegova morfologija. Uloge i morfologija padeža uvode se i uvježbavaju postupno. Na početnome stupnju učenja obrađuju se osnovne padežne uloge i osnovna morfologija. Osnovnim sklonidbenim uzorcima smatramo uzorke u imenica vrste *a* i vrste *e*.⁷ Iz osnovnih uzoraka izuzete su imenice muškoga roda tipa *posao*, *dosje*, *tabu*, *Tokio* i *Helsinki*, imenice *e*-sklonidbe za tipa *Jure* i *vojvoda*, imenice srednjega roda

⁷Što smatramo osnovnom morfologijom imenica i koje su osnovne padežne uloge istraženo je i popisano za potrebe izrade programa *Croatiuma*.

s umetkom *-en-* i *-et-* ispred padežnih nastavaka tipa *ime* i *tele*, te imenice (vrste *i*) kao *riječ* i tipa *misao*, koje se ne obrađuju na nižem početnome stupnju učenja. Obrađuju se poslije, na višem početnome stupnju, kada su osnovni deklinacijski uzorci i osnovne uloge padeža uglavnom usvojene. Koje padežne uloge smatramo osnovnima, bit će opisano u nastavku članka.

3. Metodologija obrade padeža

Prve obavijesti o morfologiji hrvatskoga jezika učenicima se daju već na samome početku učenja, kada im se tumače rodovi i brojevi u hrvatskome jeziku. Nastavnik objašnjava da imenske riječi u hrvatskome jeziku mogu biti muškoga, ženskoga ili srednjega roda te da je rod gramatički, a ne logički (kao u nekim od jezika koji su učenicima prvi, primjerice engleskome). Budući da je riječ o strancima koji nemaju izvornogovorničku kompetenciju i ne znaju spontano kojega je roda pojedina riječ, oni se ne mogu poput izvornih govornika zapitati kojoj pokaznoj zamjenici odgovara određena imenica, pa zaključiti da je imenica *konj* muškoga roda zato što se slaže s pokaznom zamjenicom muškoga roda *ovaj*, imenica *krava* ženskoga roda zato što se slaže s pokaznom zamjenicom ženskoga roda *ova*, a imenica *tele* srednjega roda zato što se slaže s pokaznom zamjenicom *ovo* koja je srednjega roda.

U nastavnoj se praksi najboljim pokazao sljedeći redoslijed obrade padeža: nominativ, akuzativ, lokativ, dativ, instrumental, genitiv i vokativ. Poučavanje započinje nominativom kao neutralnim padežom koji služi imenovanju. Akuzativ se uči drugi po redu zato što je najčešći nakon nominativa, ima jednostavno značenje i može se dobro uklopiti u početničke komunikacijske teme (kao što su hrana i kupnja, na primjer). Lokativ se uči treći po redu, zbog čestote, jednostavnosti značenja i komunikacijske uklopivosti. Iako je semantički složeniji, dativ se obrađuje četvrti po redu zato što je morfološki jednak lokativu i to pojednostavnjuje njegovu obradu i razumijevanje. Poslije dativa obrađuje se instrumental koji također ima jednostavno značenje i oblike. Predzadnji je genitiv zbog njegove velike značajske raslojenosti (zbog čega je najsloženiji padež za usvajanje), a posljednji je vokativ zato što je oblično složen, a ne osobito čest. Postoje i istraživanja o obradi imeničke sklonidbe u hrvatskome kao stranome i drugome jeziku koja su pokazala vrlo slične rezultate (Cvikić i Jelaska 2003, 173; Jelaska i sur. 2005).

3.1. Nominativ

Učenicima je potrebno objasniti kako se rod i broj imenica može prepoznati po njihovim morfološkim svojstvima, to jest po nastavcima: imenice u

jednini ženskoga roda imaju nastavak *-a* (*mam-a*), imenice muškoga roda nulti morfološki nastavak ili *-o/-e* (*krevet-∅*, *Mark-o*, *Hrvoj-e*), a imenice srednjega roda nastavak *-o* (*tijel-o*) ili *-e* (*polj-e*), ovisno o tome završava li osnova riječi palatalom ili ne, te kako imenice ženskoga roda u množini imaju nastavak *-e* (*mam-e*), imenice muškoga roda nastavak *-i* (*krevet-i*), a imenice srednjega roda nastavak *-a* (*sel-a*). Budući da je riječ o apsolutnim početnicima, ne iznosi se podatak da postoje i imenice ženskoga roda koje u nominativu jednine završavaju konsonantom (*riječ-∅*, *ljubav-∅*) te imenice s nastavkom *-a* za muške osobe (*tata*, *vojvoda*), već se te imenice uče kao iznimke. Učenicima koji nemaju iskustva u učenju stranih jezika i ne poznaju gramatiku prvoga jezika u početku je teško objasniti sam pojam osnove i nastavka riječi. Poneki učenici misle da je, ako se promijeni nastavak, to nova riječ, a ne drugi oblik iste riječi. Za nastavu na početnome stupnju učenja biraju se riječi kojima se osnova ne mijenja, a izbjegavaju se riječi kod kojih to nije slučaj (poput *posao* i *misao*).

U vrijeme kada se učenicima objašnjava prvo gradivo iz morfologije imenica, oni još ne moraju znati da je zapravo riječ o nominativu. To mogu saznati tek kada se započne s obradom drugoga padeža po redu, akuzativa. Tada se uspostavlja razlika nominativ : akuzativ. Objasnjava se da je sve što su do tada naučili zapravo padež koji se zove nominativ te da je nominativ (čiji naziv dolazi od latinske riječi *nominativus*) osnovni (nulti, samostalni, neutralni, polazišni, nezavisni) padež kojim se nešto imenuje i koji u rečenici može imati ulogu subjekta (*Marin* je student) ili dijela imenskoga predikata (*Marin* je *student*).

3.2. Akuzativ

Drugi je padež po redoslijedu obrade akuzativ. Prva je od akuzativnih uloga koju učenici savladaju izražavanje izravnoga objekta. (Neki od njih čak razumiju i samo podrijetlo i značenje naziva *akuzativ*, koji dolazi od latinskih riječi *accusativus* i *accusare* što znači *tužiti*.) Većini je učenika ta uloga shvatljiva i logična (budući da je posrijedi univerzalna rečenična kategorija). Teškoće se pojavljuju kod učenika koji ne vladaju osnovnim jezičnim nazivima i pojmovima pa ne razumiju samu riječ *objekt*, ali i njima se njezino značenje relativno lako može objasniti, pokazati i približiti. Savladavanje akuzativa kao izravnoga objekta otvara mogućnost obrade osnovnih i za početno učenje stranoga jezika vrlo važnih tema kao što su: hrana, piće, kupovanje i sl. Akuzativ dolazi uz glagol *imati*, modalne glagole *trebati*, *htjeti*, brojne glagole *-ati* → *-am* skupine (koja se od svih prezentskih skupina prva obrađuje), kao što su *gledati*, *čekati*, *slušati* i drugi, te uz jako česte glagole *jesti*, *piti*, *trebati*, *htjeti*, *pisati*, *slati*. Akuzativ se obrađuje i kao dinamičan padež koji odgovara na pitanje: *Kamo?* i kao padež koji izražava kretanje

te dolazi uz glagol *ići* s prijedlozima *u* i *na*. Taj dio značenja akuzativa (odnosno tu njegovu ulogu) učenici usvajaju gotovo bez poteškoća (one se pojavljuju pri usvajanju prijedloga *u* i *na*). Akuzativ s prijedlozima *po* i *za* također je lako shvatljiv većini učenika jer se imenice koje dolaze uz njega također mogu shvatiti kao izravni objekt.

Pri prvom se susretu s morfologijom akuzativa učenici, koji su upravo naučili i uvježbali morfologiju nominativa, susreću s novom skupinom nastavaka koje treba usvojiti. Pomaže im objašnjenje da su u množini sve imenice srednjega roda i imenice ženskoga roda jednake nominativu, odnosno da se “ne mijenjaju”, da imenice ženskoga roda u jednini dobivaju nastavak *-u* (*majk-u*), a imenice muškoga roda u množini nastavak *-e* (*dječak-e*). Problem ostaju imenice muškoga roda jednine jer učenici trebaju shvatiti i usvojiti razliku živo : neživo, odnosno različite oblike za imenice koje označuju živo i dobivaju nastavak *-a* (*Mark-a*), te one koje znače neživo i ostaju jednake nominativu. Načelno, akuzativ je relativno lako obradiv, shvatljiv i usvojiv padež.

3.3. Lokativ

Relativno je jednostavan za obradu i usvajanje i lokativ. Podrijetlo i značenje njegova naziva (dolazi od latinske riječi *locus* koja znači *mjesto*) učenicima su prepoznatljivi i uglavnom ne predstavljaju problem. Za razliku od dinamičnoga akuzativa, lokativ se predstavlja kao statičan padež koji odgovara na pitanje *Gdje?*, a njime se izražavaju statični odnosi među stvarima, mirovanje, bivanje u nekom mjestu. Prepoznavanje lokativa olakšano je činjenicom da on uvijek dolazi s prijedlozima (zbog čega se u nekim slavenskim jezicima, na primjer ruskom, naziva prijedložnim padežom) *na*, *o*, *po*, *pri*, *u*, *prema* u situacijama kada izražava nešto statično. Učenike treba naučiti razlikovati upotrebu prijedloga *u* i *na* s akuzativom i lokativom. Temporalni lokativ (*u svibnju*, *u lipnju*) izlazi iz osnovne semantičke slike o lokativu i zahtijeva posebno tumačenje. Usvajanje morfologije lokativa, osim nove skupine nastavaka, nije problematično. Za usvajanje su zahtjevniji primjeri sa sibilizacijom (*olovk-a* → *olovc-i*, *zvonik-∅* → *zvonik-ima*) i oni s imenicama ženskoga roda koje su nastale od pridjeva i imaju lokativni nastavak *-oj* umjesto osnovnoga nastavka *-i* (nazivi država: *Hrvatsk-a* → *Hrvatsk-oj*).

3.4. Dativ

Četvrti je padež po redoslijedu obrade dativ. Njegov naziv dolazi od latinskih riječi *dativus* i *dare* što znači *dati*. Postavlja se pitanje kako učenicima objasniti značenje dativa budući da je dinamičan poput akuzativa i izražava

naizgled slične odnose (*Idem u kino* i *Idem prema kinu*). Učenicima se može objasniti kako se dativ odnosi na primatelja i namjenu (tada dolazi bez prijedloga) te cilj i smjer kretanja, kada se pojavljuje uz prijedloge *k* i *prema*.

Prijedlog *k* s dativom iz metodičkih se razloga obrađuje kao fakultativan (*Idem liječniku. / Idem k liječniku*), a značenjske i uporabne nijanse svjesno se zanemaruju. *Donesi tu knjigu k meni* znači *do mene*, to jest *do mogega mjesta stanovanja*, a *Donesi tu knjigu meni* znači *da knjiga bude u mojem posjedu*. Značenjske i uporabne nijanse zahtijevale bi posebnu obradu koja ne bi bila primjerena početnomu stupnju učenja. Prijedlog *prema* u nekim gramatikama ide samo s dativom (Silić i Pranjković 2005, 222), u drugima s lokativom (Barić i dr. 1995, 279; Težak i Babić 1970, 234; Brabec, Hraste i Živković 1968, 237), a u trećima i s dativom i s lokativom (Raguž 1997, 138). Na početnome stupnju učenja hrvatskoga kao drugoga i stranoga jezika primjerena je obrada prijedloga *prema* kao prijedloga s dativom zato što se takva uporaba uklapa u osnovnu semantičku sliku dativa kao dinamičnoga padeža (*Vozimo se prema Osijeku*), za razliku od lokativa koji se obrađuje kao statičan padež. Prijedlog *prema* u statičnu značenju i s lokativom obrađuje se na višem početnom stupnju (*Stol je okrenut prema zidu*).

Dativ koji izražava primatelja i namjenu najbolje se može uvježbati u rečenicama s dva objekta, jednim u akuzativu i drugim u dativu (*Dao sam majci ružu*). Dativom s prijedlogom *nasuprot* izražava se i prostorni odnos, a s prijedlozima *unatoč* i *usprkos* dopusnost. Ti su odnosi učenicima isprva teže shvatljivi jer se ne uklapaju u osnovnu sliku dativa. Učenici trebaju zapamtiti da se tih nekoliko prijedloga pojavljuje s dativom. Iskustvo je pokazalo da nakon uvježbavanja učenici s velikom sigurnošću rabe prijedloge *usprkos* i *unatoč* s dativom, dok se s povećanjem komunikacijske kompetencije povećava nesigurnost u uporabi prijedloga *nasuprot* s dativom. Naime, dio učenika počinje ga rabiti uz genitiv (što je odstupanje tipično za izvorne govornike hrvatskoga jezika koji dovoljno ne poznaju standardni jezik). Najveće poteškoće u obradi dativne uloge zadaju, međutim, glagoli s kojima se dativ pojavljuje (*veseliti se, radovati se, sličiti, prisustvovati, smetati, smijati se, diviti se, čuditi se, približavati se, zahvaljivati, nadati se* i drugi). Oni su vrlo raznoliki i po značenju (teško ih je uklopiti u tematske cjeline) i po konjugaciji (mnogi imaju tip konjugacije koji se ne može obraditi na nižem početnome stupnju). Najčešći među njima (*veseliti se, smetati, smijati se, zahvaljivati, nadati se* i drugi) trebaju biti obrađeni na nižem početnome stupnju učenja pa nastavnicima predstavlja velik problem kako ih obraditi. Međutim, budući da je dativ oblikom jednak lokativu, ne moraju se posebno usvajati njegovi nastavci, već samo prijedlozi i značenje. U značenjsku sliku dativa može ih se uklopiti tumačenjem kako svi izražavaju određenu usmjerenost.

3.5. Instrumental

Naziv instrumental dolazi od latinske riječi *instrumentum* koja znači *oruđe, sredstvo*. Osnovni je odnos koji izražava sredstvo (*Pišemo olovkom*). Kada se javlja s prijedlogom *s*, instrumentalom se prototipno izražava društvo (*Idem s Krešom*) ili dodatak (*Molim kavu s mlijekom, Želim sobu s balkonom*), premda postoje i druga značenja prijedloga *s* koja se iz metodičkih razloga ne spominju na početnome stupnju učenja. Teže je shvatljiv instrumental koji izriče mjesto (*Šećemo se rivom*) ili vrijeme (*Godinama se nismo vidjeli*), kao i instrumental s prijedlozima *pred, pod, nad, među* koji označavaju prostorne odnose. Instrumental prostora, mjesta i vremena ne uklapa se u osnovnu sliku o tome padežu.

Učenici nemaju poteškoća s uporabom instrumentala vremena, kao ni s uporabom prijedloga koji znače prostorne odnose uz instrumental (rezultati ponešto slabe kad započne obrada prostornoga genitiva i prijedloga koji idu uza nj), dok instrumental mjesta (unutar kojega se netko ili nešto kreće) ostaje najdulje apstraktan i vrlo rano dio učenika umjesto instrumentala počinje rabiti dinamični lokativ (*Šećemo se po rivi*). Ni oblici instrumentala nisu teški zato što sve imenice u jednini imaju nastavak *-om* (*ženom, selom, stolom*), osim imenica muškoga ili srednjega roda koje završavaju nekim palatalom, konsonantskom skupinom *št* i *žd* te katkad *r* ili *c* i koje imaju nastavak *-em* (*nož-em, dvorišt-em, mor-em, muškarc-em*).

3.6. Genitiv

Genitiv je zasigurno najteže obradiv padež. Naziv *genitiv* dolazi od latinskih riječi *genitivus* i *gignere* što znači *roditi*. Zbog složenosti uloga obrađuje se poslije ostalih zavisnih padeža, kada su učenici već poprilično dobro upoznati s hrvatskim padežnim sustavom i priviknuti na njega. Zbog razvedenosti i nekoherentnosti njegovih uloga teško je uvrstiv u tematske tekstove, što nastavnicima predstavlja teškoću u obradi i nastavi. Počinje se obradom genitiva s prijedlogom *iz*, koji izražava podrijetlo ili mjesto (*Studentica je iz Makedonije*). Genitiv izražava i pripadnost (*Ulica Dražena Petrovića je dugačka*). Može izražavati i obilježje (*Asja je studentica kroatistike*), a s prijedlogom *od* izražava materijalnost (*Kolač od sira je ukusan*). Izražava prostorne odnose s velikim brojem prijedloga (*od, do, kraj, pokraj, pored, između* i drugima). Uz genitiv se ukupno javlja znatno više prijedloga nego uz druge padeže. Mnoštvo komunikacijskih vježba u kojima je naglasak na snalaženju u vremenu i prostoru te vježba raspravljanja i argumentiranja može znatno pridonijeti njihovu usvajanju. Genitiv izražava i vrijeme s puno prijedloga (*prije, poslije, od, do, nakon, za* i drugima), a posebno se treba osvrnuti na vrlo česte uporabne primjere u kojima se vrijeme izražava ge-

nitivnom sintagmom (*Cijele godine pada kiša*). Učenicima se može pomoći u zapamćivanju prijedloga tako što će ih se naučiti razmišljati sustavom eliminacije: da nauče koji prijedlozi dolaze uz druge padeže i da znaju da svi ostali dolaze uz genitiv (Cvikić i Jelaska 2003, 174).

Genitiv koji izražava dio cjeline (partitivni genitiv) posebno je mjesto u tumačenju toga padeža jer učenicima treba objasniti bitnu razliku u posjedovanju cjeline (objekta u cijelosti) ili dijela cjeline (parcijalnoga objekta): *Nemam šećera / Nemam šećer* ili *Maja ima kruh / Maja ima kruha* ili *Daj mi kolača / Daj mi kolač*. Posebno je zahtjevna obrada genitiva uz brojeve (glavne i redne) i količinske priloge (*Imam deset kuna, Rođen sam 1991. godine, Jedem puno kolača*). Genitiv dolazi sa zamjetnim brojem glagola (*bojati se, plašiti se, sramiti se, libiti se, groziti se, užasavati se, zamirati se...*) koji još više pridonose razvedenosti njegova značenja i uporabe. Zbog čestoće i značenja na početnome stupnju učenja ne možemo izbjeći obradu i uvježbavanje uporabe glagola *bojati se*. U fazi kada se uči genitiv učenici su već osvijestili morfologiju hrvatskoga jezika i uglavnom nemaju većih teškoća s njom. Posebno mjesto u obradi i usvajanju zauzima genitiv množine zbog nepostojanoga *a* koje se na početnoj razini obrađuje samo na razini početne obavijesti (jer su pravila o nepostojanom *a* složena i teško usvojiva čak i na višim stupnjevima) i na najčešćim primjerima (*sestara, olovaka, trešanja, Amerikanaca, muškaraca, policajaca* i nekolicini drugih).

3.7. Vokativ

Vokativ je, kao i nominativ, a za razliku od svih drugih, nezavisan padež. Naziv mu dolazi od latinske riječi *vocativus*. Vrlo je jasne i nedvosmislene uloge. Učenici lako i brzo nauče da je to dozivni padež, odnosno oblik imenice koji služi obraćanju i dozivanju. Uči se poslije svih drugih padeža zato što je morfološki složen, a uporabno nije previše čest (Cvikić i Jelaska 2003, 175). Značenje vokativa vrlo je jednostavno, ali su njegova morfologija i pragmatika teže. Učenicima je teško shvatljivo kako to da se vokativ ne provodi dosljedno kao drugi padeži i zbunjuje ih što se u imenica ženskoga roda jednine vokativ fakultativno koristi u osobnim imenima (rjeđe se može čuti *Ano* ili *Nedo*), ali je u općim imenicama obvezatan (*gospođo, majko*). Nejasnoj morfološkoj slici pridonosi i dvojnost nastavaka *-o/-e* u ženskom rodu jednine. Vokativni nastavak *-e*, koji dolazi u imenica koje u nominativu završavaju nastavkom *-ica*, rabi se ne samo u općih imenica (*doktor-ic-e, profesor-ic-e*), nego i u vlastitim imenima (*Mar-ic-e, An-ic-e*). Imenice muškoga roda jednine mogu imati nastavke *-e* i *-u*, ovisno o tome završava li riječ palatalom ili ne (*Ivan-e Perić-u*). U nekih se imenica muškoga roda pojavljuje i nepostojano *a* (*Petar-∅* → *Petr-e*). Imenice srednjega roda i sve imenice u množini ostaju iste kao u nominativu.

4. Zaključak

Gramatičko-semantički pristup podrazumijeva tumačenje što su padeži te koja značenja i uloge padeži imaju. Postupno se uče površinski padeži i neprestano se povezuju s dubinskima, a uče se i prijedlozi i glagoli koji idu uz pojedine površinske padeže. Ovime su opisane i objašnjene samo one padežne uloge koje smatramo dijelom osnovnoga poučavanja hrvatskoga kao stranoga i drugoga jezika. Pristup obradi i usvajanju drugih padežnih uloga zahtijeva poseban opis i analizu.

5. Literatura

- Balent, M. (2005) *Leksički pristup u nastavi hrvatskoga kao stranoga jezika*, I. znanstveni skup Hrvatski kao drugi i strani jezik (HIDIS) 14. i 15. listopada (izlaganje).
- Barić, E. i sur. (1995) *Hrvatska gramatika*, Zagreb: Školska knjiga.
- Brabec, I., Hraste, M. i Živković, S. (1968) *Gramatika hrvatskosrpskoga jezika*, Zagreb: Školska knjiga.
- Cvikić, L. i Jelaska, Z. (2003) Poučavanje imeničke sklonidbe u nastavi hrvatskoga kao stranoga jezika, u HDPL, D. Stolac, N. Ivanetić i B. Pritchard (ur.) *Psiholinguistika i kognitivna znanost u hrvatskoj primijenjenoj lingvistici*, Zagreb — Rijeka, 167–178.
- Fillmore, C. J. (1968) The Case for Case, u E. Bach i R. T. Harms (ur.) *Universals in Linguistic Theory*, New York: Holt, Rinehart and Winston, Inc., 1–88.
- Gulešić, M. (2004) Poučavanje hrvatskoga jezika kao stranoga i drugoga u homogenim i nehomogenim skupinama, u D. Stolac, N. Ivanetić i B. Pritchard (ur.) *Suvremena kretanja u nastavi stranih jezika*, Zagreb — Rijeka: HDPL, 167–174.
- Janda, L. A. (2002) Cases in Collision, Cases in Collusion: The Semantic Space of Case in Czech and Russian, u L. A. Janda, S. Franks i R. Feldstein (ur.) *Where One's Tongue Rules Well: A Festschrift for Charles E. Townsend*, Columbus, Ohio: Slavica, <http://www.unc.edu/depts/slavdept/lajanda/Janda_cet_fest_article-final.doc>
- Janda, L. A. (2002) Sémantika pádu v češtině, u *Setkání s češtinou*, A. Krausová, M. Slezáková i Z. Svobodová (ur.) *Ústav pro jazyk český*, Prag, 29–35 <http://www.unc.edu/~lajanda/semantika_janda.doc>
- Janda, L. A. i S. J. Clancy (2002) *The Case Book for Russian*, Bloomington, <<http://www.seelrc.org/projects/casebooks.ptml>>

- Janda, L. A. i S. J. Clancy (2005) *The Case Book for Czech*, Bloomington, <<http://www.seelrc.org/projects/casebooks.ptml>>
- Jelaska, Z. i sur. (2005) *Hrvatski kao drugi i strani jezik*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Mihaljević-Djigunović, J. (1996) Learner Motivation as a Source of Variance in Attitudes, Effort and Achievement, *Studia Romanica et Anglica Zagrabiensia*, 211–223.
- Mihaljević-Djigunović, J. (1998) *Uloga afektivnih faktora u učenju stranoga jezika*, Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Raguž, D. (1997) *Praktična hrvatska gramatika*, Zagreb: Medicinska naklada.
- Silić, J. i Pranjaković, I. (2005) *Gramatika hrvatskoga jezika*, Zagreb: Školska knjiga.
- Težak, S. i Babić, S. (1970) *Pregled gramatike hrvatskosrpskog jezika*, Zagreb: Školska knjiga.
- Udier, S. L. i Čilaš, M. (2005) *Problemi s progresijom na osnovnom stupnju učenja hrvatskoga kao stranoga/drugog jezika*, *Strani jezici* 2, 125–131.

Grammatical-semantic approach to Croatian Cases

This paper presents the grammatical-semantic approach to case-morphology analysis. It is semantic because cases are taught with constant emphasis on their relationship to the meaning, and connecting deep and surface (morphological) cases. The approach is grammatical because of the following: surface and not deep cases are taught one by one; students learn which prepositions go with which surface case; the cases governed by the verbs are taught. Since Croatian is a language with a very complex morphology, the grammatical approach to teaching is necessary, while ever more systematically analysing and teaching the meanings of cases. In other words, both components – grammatical and semantic – are equally as important, and the grammatical approach provides the framework for the semantic.

Ključne riječi: hrvatski kao strani i drugi jezik, površinski padeži, dubinski padeži, gramatičko-semantički pristup

Key words: Croatian as second and foreign language, surface (morphological) cases, deep cases, grammatical-semantic approach